

SZÉKELY OKLEVÉLTÁR

KIADTA

A SZÉKELY TÖRTÉNELMI PÁLYADÍJ-ALAP FELÜGYELŐ BIZOTTSÁGA

SZERKESZTETTE

D^R. SZÁDECZKY LAJOS

VI. KÖTET

1603—1698.

Ára 2 frt.

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA
1897

ELŐSZÓ.

Midőn a »Székely Oklevéltár« VI-ik és egyelőre utolsó kötetét közrebocsátjuk, kevés hozzá adni valóm van ahoz, a mit a f. év elején megjelent V. kötet előszavában »székely történeti kutatásaimról« elmondottam.

E kötet anyaga legnagyobb részt az ott elsorolt levéltárakból való. Új kutatás eredménye az Erdélyi Múzeum-Egylet kéziratárából a gr. Kemény József és Mike Sándor gyűjteményeiből közölt számos oklevél, melyek az eredetileg 20 nyomtatott ívre tervezett kötetet 30 ívre szaporították.

Új szerzemény a gr. *Béldi-család* levéltárából kiadott több oklevél is, miután gr. Béldi Ákos úr, Kolozs vármegye főispánja, szíves volt ez év folyamán a család okleveleit rendelkezésemre bocsátani. Az érdekes oklevelek a XVI. évszázad legeljén kezdődnek; de ezeket ebbe a kötetbe már föl nem vehettem, csak a XVII. századiakat.

A többi okleveleket a következő levéltárak és levelesládák őrzik: a bécsi közös pénzügyminiszterium, a budapesti országos, a maros-vásárhelyi ev. ref. egyház és több czéh-testület, a szász nemzet nagyszebeni, Maros-Torda vm., az Endes család csík-szentsimoni, a désfálvi Pataky-család ny.-szt.-lászlói, br. Szentkereszthy Béla úr árkosi, a selyei ev. ref. egyház, a Székely Nemzeti Múzeum sepi-szt.-györgyi, özv. Cserey Jánosné úrnő, a Maros-köri ev. ref. esperesség m.-vásárhelyi, a csíkvármegyei, a fogarasi Boér-család, Ugron István tifluszi consul, Bede Mihály, Czakó József urak, Thoroczkay Sándor ur thoroczkó-szentgyörgyi, a csík-szent-mártoni Szabó-család, a csík-kozmási r. kath. egyház, a szabédi Barabási-család, Dósa Elek képviselő, Borbély Sámuel székely-keresztúri tanítóképezdei igazgató, Sándor János Kisküküllő vm. főispán, Sándor Pál és Miniér Gábor urak levéltárai, levelesládái és saját gyűjteményem.

A mi e kötet tartalmát s történeti anyagát illeti: arra nézve elfogultság nélkül mondhatom, hogy *ez a kötet a Székely Oklevéltár összes eddigi kötetei között a leggazdagabb s köz-történeti szempontból is legbecsesebb*. Nem csak azért, mert ez az eddigi köteteknél másfélszerre nagyobb, de mert a XVII. évszázad változatos, drámai fordulatokban annyira gazdag történetéhez igen sok új, megkapó és jellemző adalékot s anyagot szolgáltat, első sorban a székelyek, de egyúttal s ettől elválaszthatatlanul hazánk s főképp Erdély történetére.

Messze vezetne, ha részletesen méltatni akarnám e kötet tartalmát, mert jóformán végig kellene mennem a XVII. sz. történetén; néhol a szöveg alatt jegyzetben úgy is kiemelem egyik-másik okirat rendkívüli becsét: itt legfőlebb néhány nevezetes eseményre vonatkozó, magában is megragadó tartalmú oklevélcsoportra mutatok rá. Ilyenek legelől *Básta és Székely Mózes* rendeletei 1603-ból s az ő küzdelmeik fordulóit illusztráló levelek (3—9. l.). Alább a *Bocskay-korból* érdekesek azok a levelek, melyekkel az erdélyi magyarok és székelyek a harmadik politikai nemzetet, a szászokat, a Bocskay, hűségére venni igyekeznek (10—16. l.) s ezzel szemben a szászok föltételei az uniora és végül hitlevelök (16 — 18. l.). Viszont a szászok később (1613 végén) a székelyek segítségét kérik fővárosuk Szeben és régi kiváltságaik visszaszerzésére, egy nyelvészeti szempontból is igen érdekes kesergő levélben (38—42. l.)

Báthory Gábor háromszéki székely testőreit tömegesen meg-nemesíti 1611-ben (32. és 138. l.); *I. Rákóczy György* gyergyai pórokat tesz tömegesen puskás gyalogokká a magyarországi had-járatban való hűséges szolgálatukért 1646-ban (179. l.); *II. Rákóczy György* pedig a maros-széki »lovas puskásokat« emeli székely lófőségre a havaseli hadjáratban tanúsított vitézségükért 1656-ban (203. l.)

Bethlen Gábor korából számos adomány- és nemes levelén kívül nagyérdekű Udvarhely vára és a hozzá tartozó fejedelmi uradalom leltára 1629-től (90—105. l.), melyből fogalmat alkathatunk az eddig csak névben ismert u. n. »*Székelytámadt*« várról, melyet kiegészít az ugyanarról szóló 1630 iki leltár (116—122. l.)

Gazdaságtörténeti becsüek ebből az időből és későbbbről is a közölt »falutörvények«, jobbágyfogadási és felszabadítási okleve-

lek, gazdasági utasítások stb. (49, 65, 75, 148, 163, 108, 315, 343, 349, 358. stb. l.)

Culturtörténeti jelentőségűek a fejedelmek (Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczy György, Barcsay Ákos, Apafi Mihály) évi segély adományai a m.-vásárhelyi tanuló ifjúság és papok számára (45, 54, 124, 198, 222, 301. l.).

A *székely ipar* történetéhez jellemző adalékokat nyújtanak a válogatott czéh-levelek (78. l.), köztük a m.-vásárhelyi »borbély« mestereké (orvosoké) 1628-ból (81. l.) és a kovácsoké 1641-ből (151. l.).

Az *egyház-történelem* sem marad ki e kaleidoszkopból. 1630-ban Udvarhely és Háromszék több falujában katolikusok és reformátusok a többség s így a templom tulajdonjoga fölött vitáznak (109, 113. l.); 1633-ban Sz.-Udvarhelyen adatja át Rákóczy György a régi templomot a katolikusoknak, az újat a reformátusoknak (126. l.); 1634-ben a maros-széki Bözöd és Nyomát faluban folyik vallásos villongás és vita a templom fölött (127. l.); 1640-ben általános érdekű egyházi ügyekben ítél a hitbuzgó fejedelem (146 l.); 1666-ban a háromszéki Kálnok falu református és unitárius lakosai versengenek a többség és templom felett (309. l.); 1673-ban Apafi Mihály a papjokkal viszálykodó marosvásárhelyieket inti nyugalomra., az izgatókat a sóaknába hányatással fenyegetvén (341. l.).

I. Rákóczy György a *székely kiváltságok* pártfogójának mutatkozik, midőn 1636-ban a székely örökségeket magszakadás esetén a kincstárra, szállás kizárásával a rokonok számára biztosítja (133.) Ugyanő Homorod-Szent Márton templom-erődje védelmére puskás gyalogokat rendel 1636-ban (135. l.), 1639-ben pedig a Sz.-Udvarhelyt lakó városi polgárok és nemesek egymáshoz való viszonyát szabályozza (140. l.).

II. Rákóczy György szerencsétlen lengyelországi hadjárata után (1657), mely. mintegy 10,000 erdélyi, köztük sok székely vitézt a krimi tatárok rabságába juttatott, megerednek és évek hosszú során át keseregnek a *krimi rabok levelei*, melyeket 200 év múltán sem olvashatunk megindulás nélkül. Székely Mózesé nyitja meg e sorozatot, levelében anyjának és rokonainak könyörögve kiváltatásáért 1657-ben. (208. l.). Utána következik mindjárt Ali basának Daczó László és Székely Mózes szabadon bocsátásáról szóló levele (1657 okt. 4. 210. l.). Özv. Székely Boldisárné birtokait veti zálogba

fia Székely Bálint kiváltása végett (212. 1.). Béldi Pálné tatár rabságban lévő férje birtokait védi, gondozza (213. 1.) és gyűjti a váltságdíjat, kölcsönöket is véve fel (1661.) annak minélelőbb való kiegészítésére (232. 1.). Csík-kozmási Kaycza Mihályné tatár rabságban sínylő két fia javára végrendelkezik (223. 1.). Jármí György öcscsétől, Ferencztől kéri és várja kiváltatását 1659. (224. 1.). 1634-ből négy Jászvásáron lakó magyar ember levelét olvassuk Fodor Ferencz kiváltásáról (289. 1.); altorjai Apor András pedig birtokát veti zálogba (290. 1.). Kálnoki Mihály 1665. máj. 25. tatár rabságban Krimben lévő sógorát, Damokos Tamást váltságdíja megszerezhetésének nehézségeiről, veje és fia tékozlásairól s az ő jótállására hazabocsátott tatár rabok fizetéseképtelenségéről értesíti (295. 1.); úgy hogy Damokos Tamás 1665 szept. 5. Apafi Mihály fejedelemnek könyörög immár kilencz esztendei kínos tatár fogságból való kiváltatásáért, 4000 talérral ígérvén »sacz«-ában a tatár szultánnak, a ki válogatott kínzással csikarta ki tőle ezt az ígéretet (303. 1.). Magyar asszony is van a krimi rabok között: özv. Sombori Jánosné Hátszegi Anna 1665 szept. 29. Bakcsiszeralyból ugyancsak a fejedelemnek könyörög kiszabadíttatásáért (305. 1.). Apafi István és Gyerőfi György viszont 9 esztendei lengyel zálogos fogságukból kérik kiváltatásukat 1666. okt. 9. (314. 1.). Apafi Mihály, a ki maga is ette a krimi rabság keserves kenyerét, még 1668-ban is küld követet (Kónya Bálintot) a tatár khánhoz, ott lévő erdélyi rabok kiváltása végett (320. 1.). Sőt még 1670-ből is találunk tatár fogságból kiváltás céljából történő birtok elzálogosítást (324. 1.).

Azt a szomorú korszakot, melyet II. Rákóczy György szerencsétlen lengyel hadjárata nyitott meg, máskülönben is korfestő levelek illusztrálják e kötetben.

Segesvár tanácsa Nagy-Szeben tanácsához 1658 aug. 26. és a brassai bíró Segesvárnak 1658 aug. 27. írt levele drámai vonásokkal festi a török-tatár hadak pusztítását a Barcaságon és Háromszékben (217, 220. 1.).

Miután II. Rákóczy György vérével áztatta a szász-fenesi csatát (1660 máj. 22.), másnap Élesdről írt — talán utolsó — levelét is a mind halálig hű székelyekhez intézi, megdicsérvén vitézségükért és kitartásra buzdítva őket (227. 1.).

Az új fejedelem *Barcsay Ákos* viszont mindjárt azután

szemrehányó és fenyegető levéllel próbálja hűségére venni (1660 okt. 26.) ezt a harcias nemzetet, melynek csatlakozása vagy ellenszegülése nem egyszer döntött fejedelmek és trónok sorsa felett. (228. l.)

Szerencsésebb volt a székelyek támogatása megnyerésében *Kemény János*, a kihez mindaddig szívósan ragaszkodnak, míg nem a nagy-szöllősi csatában (1662 jan. 23.) életét veszti. Az ellenfejedelem *Apafi Mihály* brassai adószedője 1661 okt. 17-én még nem mer útra kelni és pénzt küldeni a székelyek miatt (242. l.); az Apafi-párti Cserei Miklós 1661 okt. 18. két csaszt kér tőle nagy-ajtai birtoka védelmére, s 1661 nov. 2-én is még a háromszéki fő- és vicetisztek hűtlenségéről tudósítja urát (246.). 1661 decz. 13-án is csak a háromszéki székelyeknek a hűségeskü letételétől vonakodásáról tudósíthatja Nemes János Apafit (255. l.). Csak midőn a nagy-szöllősi csata eldőlt, van foganatja a győztes Kucsuk basa Csík-, Gyergyó- és Kászon-székhez 1662 jan. 27. intézett levelének, melyben a csíki székelységet Apafinak hódolni felszólítja (266.) A háromszékiek is sietnek (1662 jan. 29.) mentgetni magukat addigi vonakodásukért (288. l.) s az Apafi-párti Daczó János főkapitány 1662 jan. 30-án végre örömmel jelentheti, hogy a háromszéki és csíki székelyek »érezvén az sáfrány illatját, mind igaz hívei már Nagyságodnak ... Igen megindult már az bolha benne.« (259. l.)

Apafi Mihály korából aztán érdekes Toroczkó városa, a Thoroczkay-család és Aranyas-szék között fenforgott határvillongás 1666-ban, melyben a Székelykőn épült egykori vár helye, »egy Székely-vár nevű hely« is szerepel (307, 310, 311, 312. l.).

Rozsnyai Dávid az utolsó »török deák« életére is vonatkozik néhány oklevél. Egyikben (1672 jul. 7.) a fejedelemtől kapott ezer tallért nyugtázza (335 l.); a másikban a fogarasföldi Ohába falu birtokába beiktatása ellen protestál özv. Gyulai Istvánné Jankó Ilona 1675 máj. 7 (347. l.).

Cserey János, a történetíró atyja (fogarasi várnagy) is kap egy házhelyet Fogarason Bornemisza Anna fejedelemasszonytól 1674 ápr. 16. (344. l.)

Újabb érdekes csoportja a leveleknek az, melyek *Béldi Pál* fogarasvári fogságára vonatkoznak (354-371. l.) Ezek közt is tán legérdekesebb Béldi Pálné Vitéz Zsuzsánna titkos jegyekkel tarkított (de szerencsésen megfejtett) levele 1676 decz. 20 ikáról, melyben

rabságban ülő »édes urának« leírja kiszabadítása érdekében való fáradozását, a tanácsurak biztatásait, s az ő reménykedését és keserveit (364. l.); kiegészíti ezt Béli Pál rövid naplójegyzete fogságból kiszabadításáról (1677 márcz. 31.) s. hazatéréséről Uzonba, a hova 1677 ápr. 3-án estve felé érkezett s »szállott be az templomban és onnan az imádság után ment az szállásra házához« (371. l.)

Béli Pál u. n. »conspiratioja« s a háromszéki székelyek mozgalma ezután indul meg tulajdonkép, de csakhamar el is lobban, mint a szalmatűz. Kálnoki Farkas 1677 decz. 10. még csak tudósítást kér a készülő fölkelés felől (373. l.). Udvarhelyszék 1677 decz. 14-én kitérő választ ad Háromszéknek (374. l.), 1677 decz. 21. »csendességben való lételt« »jovall« inkább, »mintsem valami rendetlen dolgokra való fakadást, meggondolván ennek az szegény hazának gyenge állapotját és kicsin alkalmatossággal következő végső romlását« (375. l.); 1677 decz. 27. Csík-, Gyergyó- és Kászon-szék mentegetőznek a fejedelem előtt a vád ellen, mintha Háromszékkel conspirálnának (376); 1678 jan. 4. *Cserei György* besztercei hadaknak a háromszéki mozgalom ellen Brassóba bevonulásáról értesíti Béli Pált (379. l.); jan. 18-án a fejedelem inti a szebenieket (380. l.), jan. 21. Ahmed aga a Csík-, Gyergyó- és Kászon-székietek hűségére (381. l.); s íme az Apafi hadai megmozdulására Brassóból Háromszék felé Cserei György január 27-én már azt jelenti Béli Pálnak Mogyorósról, hogy »ez az mi földünk futó félben vagon«... a fölkelők »szöktön szöknek« ... »ez az néhány katona azt mondja, hogy ők haza mennek, hogysem mint az többi otthon üljön s ők ketten-hárman őrizték az zászlót«. Cserei maga is haza vágyik, mert: »mi haszna ezekkel itt nyomorogni ... én házamhoz megyek.«

Igy végződött ez a halvaszületett »székely pucscs.« A compromittáltak elfogattak, vagy menekültek, a nép meghúzódott falvaiban, a fejedelem hadai megszállották Háromszéket, Béli házait (az uzoni kastélyból elvitt tárgyak lajstroma meg van 1678 sept. 23-ikáról a 386. l.), brassai szállását kikutatták (383. l.), elhajtották gazdag ménését, melyet Apafi részben kedvelt hívei közt osztott szét, a megmaradt lovakat pedig magának bélyegeztette 1678 jul. 10. (384. l.)

Béli Pál, mint tudjuk, néhány hívével Konstantinápolyba menekült s ott a Jedikula tornyában végezte jobb sorsra méltó életét 1679 vége felé. Elfogott társai közül némelyek Fogaras várába, az

ő régebbi fogságába kerültek: innen folyamodik *Lázár István* csíki főkirálybíró 1670 apr. 17. a fejedelemszonyhoz, hogy rab-ságából szabadulása érdekében járjon közbe a fejedelemmel (388. l.). A jószívű fejedelemszony sajátkezűleg írta folyamodványára, hogy »örömet szólok uram ő kegyelmének kegyelmed mellett«; de a börtön ajtaját nálánál is nagyobb és gyorsabb hatalmasság — a halál nyitotta meg néhány nap múlva (1679 április 24.). *Cserey Jánosnak*, Béli Pál egykori börtönőrének, a fogarasi porkolábnak, ki akkor is jó indulattal volt iránta (ld. leveleit 361, 362. l.) s később a többi Csereivel a mozgalomba keveredett, birtokait confiskálták (388. l.). Béli Pál halála után hívei is visszazálingóztak Török-országból: 1680 jun. 15-én Szentgyörgyi Mihály és Kápolnási Pál tesznek hűségesküt a fejedelemmel (390. l.)

Békésebb évek írott emlékei következnek, melyek a ma nem létező, akkor virágzó csíki kincstári vasbányák és hámor műveléséről és a gyergyai havasokban s a moldvai határon arany, ezüst, ón és kéneső bánya nyitásáról szólnak (391, 396, 397. l.). A csíki vasbányák művelésénél szerzett érdemekért már 1591-ben is nyertek kitüntetést (lófőseget) némelyek Báthory Zsigmond fejedelemtől (ld. V. k. 151. l.).

A földművelés kiterjedésére, a házi iparra (székely szőnyegek készítésére) s főképp a székelység őstelepes voltára Maros-székben tanulságos adalékokat nyújtanak a Maros-széki falvak határ- és dűlőnevei a XVI., XVII. századból, a Maros-köri ev. ref. esperesség Matriculájából (404—412. l.)

A következő okirat-sorozat *Thököly Imre* kurucz, török-tatár és oláh hadakkal való beütéséről és pusztításáról a Székelyföldön 1690 nyarán és őszén — nyújt hiteles följegyzéseket (416—430. l.). Culturtörténeti szempontból pedig a csík-kozmási »megye« (egyház-község) constitutioja érdemel kiváló figyelmet (431.—443. l.), a mely régi »pogányoktól maradt szokás felől is emlékezik.

Az utolsó oklevél-csoport *a tatárok utolsó beütését* és pusztítását Csíkban, 1694 febr. havában illusztrálja, köztük a tatár rab-ságba hurczolt Sándor János csíki alkapitány fogságból írt leveleivel (444—449. l.).

Sándor János és családja kiváltatása. birtokai zálogbavetése gr. Apor Istvánnak, idézte elő azt a jelen évszázadunkba átnyúló

hosszas pert a Sándor- és Apor-család között, mely összefüggésben áll az u. n. Sándor-féle csíki székely krónika szerkesztésével is, melynek néhány periratát éppen ezért fölvevük ez Oklevéltárba mintegy függelékül (449—460. l.).

Ennyi az, a mit a Székely Oklevéltár VI. kötetének tartalmáról mintegy ismertetésként előrebocsátani szükségesnek tartottam. Azt hiszem, hogy ez az áttekintés is nyújthat némi általános képet ez Oklevéltár gazdag és a székely történelemre tanulságos voltáról; de hogy a régi székely székek, városok, helységek és családok történetére mennyi becses adalék foglaltatik benne, azt csak azok ítélik majd meg, a kik ebből meríteni fognak.

Az Oklevéltár használhatóságát megkönnyíti a részletes Névmutató, melynek gondos szerkesztéséért Kelemen Lajos tanárjelölt urat illeti az elismerés.

Végül hálás köszönetet mondok mindazoknak, kik ez oklevéltár anyaga összegyűjtésében segítettek, s a Székely Történeti Bizottságnak, mely ennek kiadásáról gondoskodott.

Kolozsvárt, 1897. július hó 12-én.

SZÁDECZKY LAJOS.